

Mövzu 5: “Avropa Şurası hüququ”

Plan:

- 1. Avropa Şurası hüququnun anlayışı, hüquqi təbəti, sahələri və inkişaf tarixi.**
- 2. Avropa Şurası orqanları**
- 3. Avropa Şurası hüququnun mənbələri**

ƏDƏBİYYAT SİYAHISI:

- Avropa hüququ. Dərslik./ E.Ə. Əliyevin ümumi redaktəsi ilə. Bakı, 2016. 764 səh.
- Əkbərov R.A. Avropa hüququ. Dərs vəsaiti. Bakı, 2016 354 səh.
- Бирюков М.М. Европейское право. Курс лекций. Учебное пособие. М.2006. 128 стр.
- Европейское право. Учебник. /Под общ.ред. Л.М.Энтина. 3-е изд.М.2011.960 стр.
- Право Европейского Союза. Учебное пособие. /отв. ред. С.Ю.Кашкин.М.2011. 320 стр.
- Право Европейского Союза. Учебник. /Под общ.ред. С.Ю.Кашкина. М.2012. 1119 стр.
- Лондонский Договор о создании ЕС. 1949

GİRİŞ

Avropa Şurası hüququ dedikdə dövlətlərarası beynəlxalq təşkilat olan Avropa Şurasının fəaliyyəti ilə əlaqədar yaranan münasibətləri nizama salan hüquq normalarının sistemi başa düşülür. Həmin normalarla aşağıdakılar müəyyən edilir:

- Avropa Şurasının təsis olunması qaydaları;
- Avropa Şurasının statusu;
- Avropa Şurasının məqsədləri;
- Avropa Şurasının struktura;
- Avropa Şurasının səlahiyyətləri;
- Avropa Şurasının strukturuna daxil olan orqanların fəaliyyət qaydası;
- Avropa Şurasının malik olduğu imtiyaz və immunitetlər;
- digər məsələlər.

SUAL 1

Beynəlxalq hüquq ədəbiyyatı səhifələrində «Avropa Şurası hüququ» kimi anlayışdan (termindən) istifadə olunmasına rast gəlirik. Lakin istifadə olunan bu anlayış (termin) beynəlxalq hüquq sahəsini ifadə etmək üçün işlədilmir. Belə ki, Avropa Şurası hüququ beynəlxalq hüququn sahəsi kimi tanınmır. Beynəlxalq hüququn müstəqil sahəsi statusuna malik olan beynəlxalq təşkilatlar hüququ özü ayrı-ayrı institutlardan ibarətdir; regional beynəlxalq təşkilatlar hüququ belə institutlardan biri sayılır. Həmin institut özündə bir neçə yarım-institutu birləşdirir; Avropa Şurası hüququ məhz belə **yarım-institutlardan** biridir. Onu dünyada mövcud olan müstəqil hüquq sistemlərindən biri kimi tanınan xüsusi xarakterli Avropa hüququnun tərkib hissəsi hesab etmək qeyri-mümkündür. Bəs, belə olan halda nə üçün və hansı səbəbdən Avropa hüququ haqqında danışdığımız zaman Avropa Şurası hüququna diqqət yetirir, onun barəsində söhbət açmağı lazım bilirik? Axı, Avropa İttifaqı və Avropa Şurası ayrı-ayrı qurumlardır.

Qeyd etdiyimiz kimi, Avropa Şurası dövlətlərarası regional beynəlxalq təşkilatdır. Düzdür, Avropa İttifaqını da dövlətlərarası beynəlxalq təşkilat hesab edirlər. Məsələn, bəzi müəlliflər götürürlər ki, Avropa İttifaqı regional beynəlxalq təşkilatlar sırasına aiddir. Müəlliflərdən A.Y.Kapustin qeyd edir ki, Avropa İttifaqı subregional dövlətlərarası Avropa təşkilatıdır. Lakin Avropa İttifaqını birmənalı şəkildə dövlətlərarası beynəlxalq təşkilat hesab etmək mümkün deyildir; çünki onda həm dövlətlərarası beynəlxalq təşkilatın, həm dövlətin, həm də dövlətəbənzər qurumun əlamətlərinə rast gəlmək mümkündür. Bir sözlə, Avropa İttifaqı mürəkkəb xarakterə malik olan beynəlxalq inteqrasiya qurumudur.

Eyni zamanda, ayrı-ayrı qurumlar olmasına baxmayaraq, Avropa İttifaqı və Avropa Şurası arasında sıx qarşılıqlı əlaqə mövcuddur; bu əlaqə həm də spesifik xarakterə malikdir. Digər tərəfdən, elə sahələr vardır ki, həmin sahələr üzrə Avropa İttifaqında məcburi hüquqi qüvvəsi olan müvafiq ilkin aktlar qəbul edilməmişdir. Məsələn, insan hüquqlarının müdafiəsi sahəsində Avropa İttifaqında qəbul olunmuş ümumməcburi normativ akta rast gəlmirik. Oudur ki, İnsan hüquqlarının və əsas azadlıqların müdafiəsi haqqında Avropa Konvensiyası (1950-ci il) Avropa hüququ tərəfindən resepsiya (qəbul) olunmuşdur. Bununla da, Avropa Şurası çərçivəsində qəbul edilən həmin konvensiya bu gün artıq Avropa hüququnun mənbəyi sayılır. Bu Konvensiyanın təsbit etdiyi əsas hüquqlara Avropa İttifaqı hörmət etməlidir ki, bu barədə 1992-ci il Maastrixt Müqaviləsinin (Avropa İttifaqına dair Müqavilənin) 6-cı maddəsinin 2-ci bəndində müvafiq göstəriş vardır.

Avropa Şurası tərəfindən 1961-ci ildə qəbul edilmiş Avropa Sosial Xartiyası da Avropa hüququna təsir göstərən digər sənəddir. Avropa İttifaqının fəaliyyətinə

dair Müqavilənin (2007-ci il) 136-cı maddəsində deyilir ki, sosial siyasət həyata keçirilən zaman həm Avropa İttifaqı, həm də üzv-dövlətlər Avropa Sosial Xartiyasında müəyyən edilən əsas sosial hüquqları nəzərə almalıdırlar.

Deyilənlərə əlavə olaraq, qeyd etmək lazımdır ki, Avropa İttifaqının üzvü olan hər bir dövlət həm də Avropa Şurasının tərkibinə daxildir. Bütün bunlar onu göstərir ki, Avropa Şurası və Avropa İttifaqı bir-biri ilə qarşılıqlı surətdə sıx bağlı olan qurumlardır. Lakin, nə qədər əlaqəli olsalar da, onlar bir-birindən fərqli təşkilatlardır. Nə Avropa Şurasını Avropa İttifaqının, nə də Avropa İttifaqını Avropa Şurasının tərkib hissəsi hesab etmək mümkünsüzdür. Bu səbəbdən Avropa Şurası hüququ Avropa hüququnun bir hissəsi sayılmır. Həm də yaddan çıxarmaq olmaz ki, Avropa İttifaqının tərkibinə daxil olmaq niyyətində olan dövlət, ilk növbədə, Avropa Şurasının üzvü olmalıdır.

Avropa Şurası hüququnun nizamasalma predmeti və subyektləri

Avropa Şurası hüququ beynəlxalq hüquqdan, milli hüquqdan və Avropa hüququndan fərqli olaraq, ayrıca mövcud olan müstəqil hüquq sistemi sayılmır. Xatırladaq ki, beynəlxalq hüquq, milli hüquq və Avropa hüququ müasir dünyada bir-birinə paralel olaraq, mövcud olan üç müstəqil hüquq sistemidir.

Müstəqil hüquq sistemi olan beynəlxalq hüququn tərkibində Avropa Şurası hüququ özünəməxsus nizamasalma predmetinə malikdir. Belə ki, Avropa Şurası hüququ ayrıca hüquqi qurumdur. İstənilən hüquqi qurumun isə özünəməxsus nizamasalma predmeti vardır. Avropa Şurası hüququ **Avropa Şurasının fəaliyyəti ilə bağlı yaranan münasibətləri** tənzimləyir. Məhz bu münasibətlər Avropa Şurası hüququnun **nizamasalma predmetini** təşkil edir. Nəzərdən qaçırmmaq olmaz ki, hüquqi qurum nəyi, yəni hansı ictimai münasibətləri tənzimləyirsə, onun nizamasalma predmeti də məhz həmin münasibətlərdən ibarətdir.

Avropa Şurası hüququ ilə tənzimlənən münasibətlərin mümkün (potensial) iştirakçıları Avropa Şurası hüququnun **subyektləridir**. Təbii ki, Avropa Şurası hüququnun əsas və başlıca subyekti Avropa Şurasının özüdür.

Avropa Şurasına subyekt kimi iki aspektdən yanaşmaq lazımdır. Birinci, Avropa Şurası **hüquqi şəxsdir**. Belə ki, təsis sənədi (nizamnamə) Avropa Şurasını hüquqi şəxs statusu ilə təmin etmişdir. Hüquqi şəxs statusuna malik olduğuna görə Avropa Şurası hüququn, daha doğrusu, müstəqil hüquq sahələrindən biri olan mülki hüququn subyekti sayılır. Buna görə də, o, şəxslərlə ayrı-ayrı mülki-hüquqi müqavilələr (məsələn, kirayə, alqı-satqı, sığorta və digər növ müqavilələr) bağlayır, daşınar və daşınmaz əmlak əldə edir, əmlaka sərəncam verir, məhkəmədə cavabdeh və iddiaçı qismində çıxış edir və s. Deməli, Avropa Şurası hüquqi şəxs

olduğuna görə **daxili hüquq subyektliyinə (mülki-hüquq subyektliyinə)** malikdir.

Avropa Şurası həm də **beynəlxalq hüquq subyektliyi** kimi siyasi- hüquqi keyfiyyətlə xarakterizə olunur. Avropa Şurası regional beynəlxalq dövlətlərarası təşkilatdır. Bütün beynəlxalq dövlətlərarası təşkilatlar isə beynəlxalq hüququn subyektidir. Beynəlxalq hüququn subyektliyi olduğuna görə Avropa Şurası üzv-dövlətlərlə (Avropa Şurasının üzvü olan dövlətlərlə), BMT ilə, digər dövlətlərarası beynəlxalq təşkilatlarla münasibətlərə girir.

Avropa Şurası beynəlxalq-müqavilə münasibətlərinin iştirakçısı ola bilər. Belə ki, beynəlxalq dövlətlərarası təşkilatların, o cümlədən belə təşkilatlardan biri olan Avropa Şurasının **beynəlxalq müqavilə bağlamaq qabiliyyəti** vardır. Nəzərdən qaçırmaq olmaz ki, beynəlxalq müqavilə bağlamaq qabiliyyəti beynəlxalq hüquq subyektliyinin elementlərindən biri olan beynəlxalq hüquq fəaliyyəti qabiliyyətinin əsas komponentlərindən sayılır. Dövlətlərarası beynəlxalq təşkilatlar onlara verilmiş bu qabiliyyətdən istifadə edərək dövlətlərlə, habelə digər dövlətlərarası təşkilatlarla beynəlxalq müqavilə bağlaya bilər. Bu kimi müqavilələrin hüquqi tənzimlənməsi 1986-cı il Vyana Konvensiyası ilə həyata keçirilir.

Avropa Şurası hüququnun subyektləri sırasına həm də **üzv-dövlətlər** daxildir. Belə ki, Avropa Şurası hüququnun subyektliyi qismində Avropa Şurasının özü ilə yanaşı, həm də üzv-dövlətlər çıxış edir. Söhbət Avropa Şurasının tərkibinə daxil olan üzv-dövlətlərdən gedir; onlar, məlum məsələdir ki, beynəlxalq hüququn subyektliyi kimi tanınır. Üzv-dövlətlər, hər şeydən əvvəl, beynəlxalq hüququn subyektliyi sayılan Avropa Şurası ilə münasibətlərə daxil olur; həmin münasibətlər Avropa Şurası hüququ ilə tənzimlənir.

Avropa Şurası hüququnun subyektliyi qismində **fiziki və hüquqi şəxslər** çıxış edə bilmirlər. Belə ki, Avropa Şurası dövlətlərarası beynəlxalq təşkilatdır.

Avropa Şurası hüququnun mənbələri və özünəməxsus

prinsipləri

Qeyd etdiyimiz kimi, Avropa Şurası hüququ ayrı-ayrı müxtəlif hüquq normalarının məcmusundan ibarətdir; bu normaların ifadə formaları Avropa Şurası hüququnun **mənbəyi** hesab edilir.

Avropa Şurası hüququnun ibarət olduğu hüquq normaları, ilk növbədə, Avropa Şurasının **təsis aktlarında** əks olunmuşdur. Avropa Şurasının təsis aktları isə iki sənəddən ibarətdir ki, bunlardan biri nizamnamədir. Söhbət **Avropa Şurasının Nizamnaməsindən** (1949-cu il) gedir.

Bildiyimiz kimi, hər bir dövlətlərarası beynəlxalq təşkilat özünün təsis aktına malikdir ki, həmin sənəd təsisçi-dövlətlər tərəfindən hazırlanaraq qəbul edilir. Beynəlxalq müqavilə formasında olan təsis aktı, adətən, nizamnamə adlanır. Avropa Şurasının Nizamnaməsi beynəlxalq müqavilə formasında olan təsis aktıdır; ona həm də **təsis müqaviləsi** deyilir.

Avropa Şurasının Nizamnaməsi Avropa Şurasının əsas aktları sırasına daxildir. O, aşağıda göstərilən məsələləri müəyyənləşdirir:

- Avropa Şurasının məqsəd və vəzifələri;
- Avropa Şurasının təşkilatı strukturu;
- Avropa Şurasının orqanlar sistemi;
- Avropa Şurası orqanlarının səlahiyyətləri və onlann fəaliyyət qaydası;

- büdcə-maliyyə məsələləri;

- inzibati və digər məsələlər.

Avropa Şurasının təsis aktlarına aid olan ikinci sənəd **Avropa Şurasının imtiyaz və immunitetləri haqqında Baş Saziş** adlanır; 1949-cu il sentyabrın 2-də imzalanan həmin sənəd 1952-ci il sentyabrın 10-da qüvvəyə minmişdir. Adıçəkilən Baş Sazişə sonralar 6 protokol əlavə olunmuşdur.

Avropa Şurası hüquq normaları həm də müxtəlif konvensiyalarda ifadə edilmişdir ki, həmin **konvensiyalar** Avropa Şurası çərçivəsində hazırlanmış, imzalanmış və qəbul olunmuşdur; onlar, ənənəvi olaraq, Avropa **konvensiyaları** adlanır. Avropa konvensiyaları aşağıdakı məsələlərə həsr edilmişdir:

- insan hüquq və azadlıqları;
- təhsil, səhiyyə, mədəniyyət, sosial təminat və idman;
- mülki, ekologiya və inzibati hüquq sahələrinin inkişafı;
- cinayət və cinayət prosesi kimi hüquq sahələrinin inkişafı və s.

Avropa konvensiyaları, ilk növbədə, insan hüquqlarının müdafiəsi ilə bağlı olan münasibətləri tənzimləyir. Söhbət İnsan hüquqlarının və əsas azadlıqların müdafiəsi haqqında Avropa Konvensiyasından (1950-ci il), ona əlavə olunan protokollardan və Avropa Sosial Xartiyasından (1961-ci il) gedir. Onlar insan hüquqlarının müdafiəsi sahəsində əsas aktlar hesab edilir.

Digər Avropa konvensiyalarına misal olaraq, aşağıdakıları göstərmək olar: Avropa Mədəniyyət Konvensiyası (1954-cü il), Ekstradisiya haqqında Avropa Konvensiyası (1957-ci il), Cinayət işləri üzrə qarşılıqlı hüquqi yardım haqqında Konvensiya (1959-cu il), Cinayət işləri üzrə məhkəmə icraatının verilməsi haqqında Konvensiya (1972-ci il), Terrorçuluğun qarşısının alınması haqqında Konvensiya (2005-ci il), Məhkum olunmuş şəxslərin verilməsi haqqında Avropa

Konvensiyası (1983-cü il), Cinayətkar fəaliyyətdən əldə olunmuş gəlirlərin yuyulması, aşkar edilməsi, alınması və müsadirə olunması haqqında Konvensiya (1990-cı il), Milli azlıqların müdafiəsi haqqında Çərçivə Konvensiyası (1995-ci il), Uşaq hüquqlarının həyata keçirilməsi haqqında Avropa Konvensiyası (1996-cı il) və s.

Avropa Şurası orqanlarının qəbul etdikləri aktlar da Avropa Şurası hüququnun mənbəyi hesab edilir. Məsələn, Avropa Şurasının Nazirlər Komitəsi məcburi qərarlar qəbul etmək səlahiyyətinə malikdir ki, Avropa Şurası Nizamnaməsinin 16-cı maddəsində bu barədə müvafiq göstəriş ifadə edilmişdir. Bu orqan Avropa Şurasının həyata keçirdiyi fəaliyyətin əsas istiqamətlərini və xarakterini müəyyənləşdirir. Onun öz səlahiyyətinə aid edilmiş bu və ya digər məsələ barədə qəbul etdiyi qərarlar normativ xarakterə malik olub, Avropa Şurası hüququnun mənbəyi sayılır.

Avropa Şurası hüququnun mənbəyi qismində **xüsusi sazişlər** də çıxış edir. Bu cür sazişləri, xüsusi olaraq, yaradılmış ayrı-ayrı orqanlar bağlayır. Məsələn, İtaliyanın təşəbbüsü ilə 1988-ci il mayın 5-də Hüquq Vəsiti ilə Demokratiya Uğrunda Avropa Komissiyası yaradılmışdır ki, o, «**Venesiya Komissiyası**» adı ilə tanınır. Müstəqil Avropa orqanı olan Venesiya Komissiyası həm də qanunvericilik aktları qəbul etmək səlahiyyətinə malikdir; belə aktlar Avropa Şurası hüququnun mənbəyi sayılır. Sözügedən Komissiya Avropa Şurasının üzvü olan dövlətlərin rastlaşdığı mürəkkəb siyasi problemləri tənzimləmək üçün hüquqi qərarlar çıxarır. Venesiya Komissiyası, demək olar ki, Avropa Şurasının üzvü olan bütün dövlətləri əhatə edir.

Məlum olduğu kimi, hər bir dövlətlərarası beynəlxalq təşkilat bu və ya digər dövlətin ərazisində yerləşir. Beynəlxalq təşkilat hansı dövlətin ərazisində yerləşirsə, o, həmin dövlətin hökuməti ilə **beynəlxalq müqavilə** bağlayır. Bağlanan müqavilədə beynəlxalq təşkilatla qəbulədən-hökumət arasındakı münasibətlər tənzimlənir, tərəflərin hüquq və vəzifələri müəyyənləşdirilir. Avropa Şurası Fransanın Strasburq şəhərində yerləşdiyi üçün aralarındakı münasibətləri tənzimləmək məqsədilə Fransa Hökuməti ilə xüsusi saziş bağlamışdır ki, həmin sənəd də Avropa Şurası hüququnun mənbəyidir; burada tərəflərin hüquq və vəzifələri müəyyən edilmişdir.

Beləliklə, Avropa Şurası hüququnun **mənbəyi** aşağıdakılardan ibarətdir:

- Avropa Şurasının Nizamnaməsi;
- Avropa Şurasının imtiyaz və immunitetləri haqqında Baş Saziş;
- Avropa Şurası çərçivəsində hazırlanan və qəbul edilən konvensiyalar (Avropa konvensiyaları);
- Avropa Şurası orqanlarının qəbul etdikləri aktlar;

- Avropa Şurasının üçüncü ölkələrlə bağladığı beynəlxalq müqavilələr;
- xüsusi sazişlər.

Avropa Şurası hüququ həm də **özünəməxsus prinsiplərə** malikdir; bu prinsiplər onun mahiyyətini və məzmununu müəyyənləşdirir.

Avropa Şurası hüququnun aşağıda göstərilən özünəməxsus xüsusi prinsipləri fərqləndirilir:

- insan hüquqlarının müdafiəsi prinsipi;
- plüralist demokratiyanın təmin edilməsi prinsipi;
- Avropa ölkələrinin bir-birinə yaxınlaşdırılması prinsipi;
- parlamentli demokratiyanın genişləndirilməsi, möhkəmləndirilməsi və inkişaf etdirilməsi prinsipi;
- Avropa ölkələri arasında hüquq, mədəniyyət, təhsil, informasiya, ekologiya və səhiyyə sahəsində əməkdaşlıq prinsipi;
- Avropanın demokratik məkana çevrilməsi prinsipi; qanunun aliliyi prinsipi;
- üzv-dövlətlərin yurisdiksiyasmda olan şəxslərin hüquq və əsas azadlıqlardan istifadə etmələrinin təmin olunması prinsipi; milli azlıqların hüquqlarının müdafiəsi prinsipi və s.

XX əsrin ortalarında Londonda 10 Qərbi Avropa ölkəsi (Belçika, Böyük Britaniya, Danimarka, Fransa, İrlandiya, İsveç, İtaliya, Lüksemburq, Hollandiya və Norveç) beynəlxalq regional təşkilatın - Avropa Şurasının yaradılması haqqında müvafiq qərar qəbul etdilər. Belə təşkilatın yaradılmasında məqsəd insan hüquq və azadlıqlarını müdafiə etməkdən, parlamentli demokratiyanı möhkəmləndirməkdən və qanunun (hüququn) aliliyini təmin etməkdən ibarət idi; 1949-cu il mayın 5-də təsisçi- dövlətlər **Avropa Şurasının Nizamnaməsini** qəbul etdilər. Avropa Şurasının təsis müqaviləsi olan həmin sənəd (Nizamnamə) 1952-ci il sentyabrın 10-da qüvvəyə mindi. Nizamnamənin Preambula (giriş) hissəsində göstərilir ki, Avropa Şurası daha sıx ittifaq naminə Avropa ölkələrini bir-birləri ilə yaxınlaşdırmaq üçün yaradılır.

Avropa Şurasının yaradılması 1949-cu il may ayının 5-nə təsadüf edir; 1964-cü ildən başlayaraq, «5 may» tarixi hər il «**Avropa günü**» kimi qeyd olunur.

Avropa Şurasının Nizamnaməsi beynəlxalq müqavilədir. Belə ki, sözügedən Nizamnamə müvafiq təsisçi-dövlətlər tərəfindən hazırlanmış, qəbul edilmiş və imzalanmışdır. Əgər hər hansı hüquqi sənəd iki və daha çox dövlət tərəfindən imzalanarsa, o, beynəlxalq müqavilə sayılır.

Avropa Şurasının Nizamnaməsi onun təkə təsis sənədi (müqaviləsi) hesab edilmir; o, həmçinin Avropa Şurasının həyata keçirdiyi fəaliyyətin hüquqi əsası

sayılır. Belə ki, Avropa Şurası öz fəaliyyətini müvafiq Nizamnamə əsasında reallaşdırır.

Avropa Şurasının tərkibi

Avropa Şurası beynəlxalq qeyri-hökumət təşkilatı sayılmır. O, dövlətlərarası beynəlxalq təşkilatdır. Avropa Şurası yalnız dövlətlərdən ibarətdir; onlara üzv-dövlətlər deyilir. Üzv-dövlətlər Avropa Şurasının iştirakçıları adlanır.

Avropa Şurası vaxtilə 10 Qərbi Avropa ölkəsi tərəfindən təsis edilsə də (onlara təsisçi-dövlətlər deyilir), hal-hazırda, demək olar ki, bütün Avropa məkanını əhatə edir. Belə ki, Avropa Şurası öz tərkibində Avropanın 47 demokratik dövlətini birləşdirir. Onların 23-ü Mərkəzi və Şərqi Avropa dövlətləridir. Avstriya, Azərbaycan, Albaniya, Belçika, Bolqariya, Bosniya və Hersoqovina, Makedoniya, Macarıstan, Almaniya, Yunanıstan, Gürcüstan, Danimarka, İrlandiya, İspaniya, İsveçrə, İsveç, İtaliya, Kipr, Latviya, Litva, Malta, Moldova, Norveç, Polşa, Rusiya Federasiyası, Çexiya, Türkiyə, Ukrayna, Fransa və digərləri Avropa Şurasının iştirakçılarıdır, yəni üzvləridir. Göründüyü kimi, Avropa Şurasında üzv qismində Azərbaycan Respublikası da iştirak edir. Respublikamız 2001-ci ildən Avropa Şurasının tamhüquqlu üzvüdür. Bəzi ölkələr (Ermənistan, Belarus, Bosniya-Hersoqovina) «xüsusi olaraq dəvət edilmişlər» kimi statusa malik idilər. Hal-hazırda belə statusa yalnız Belarus Respublikası malikdir ki, indiki vaxtda onun həmin statusdan istifadə etməsi dayandırılmışdır.

Avropa Şurasının üzvü olan dövlətləri **iki əsas qrupa** bölmək olar: ilkin üzvlər, qoşulmuş üzvlər. **İlkin üzvlər** dedikdə Avropa Şurasının Nizamnaməsini imzalamış 10 Qərbi Avropa dövləti başa düşülür. **Qoşulmuş üzvlər** dedikdə isə sonralar Avropa Şurasının tərkibinə daxil olan 37 dövlət başa düşülür. Bunlardan başqa, Avropa Şurasının daha **iki növ üzvü** fərqləndirilir: dəvət olunmuş üzvlər; assosiativ üzvlər. **Dəvət olunmuş üzvlər** Nazirlər Komitəsi tərəfindən dəvət olunan elə Avropa dövlətləridir ki, gələcəkdə onların Avropa Şurasının tamhüquqlu üzvü olması nəzərdə tutulur. Dəvət olunmuş üzvlər Nazirlər Komitəsinin işində iştirak edir. **Assosiativ üzvlərin** qəbul edilməsi Avropa Şurası Nizamnaməsinin 5-ci maddəsində nəzərdə tutulmuşdur. Onlar dəvət olunmuş üzvlərdən fərqli olaraq, Parlament Assambleyasının işində iştirak edirlər.

Avropa Şurasının üzvü olan dövlətlərdən aşağıdakılar tələb edilir ki, onlar üzvlük üçün müəyyən olunmuş **şərtlərdir**:

- hər bir üzv-dövlət plüralist demokratiyaya hörmətlə yanaşmalıdır;
- hər bir üzv-dövlət insan hüquqlarına hörmətlə yanaşmalıdır;

- hər bir üzv-dövlət qanunun aliliyinə hörmətlə yanaşmalıdır.

1949-cu ildə 10 Qərbi Avropa dövləti tərəfindən təsis edilən Avropa Şurası 1989-cu ildə 23, hazırda isə, qeyd etdiyimiz kimi, 47 üzv-dövləti birləşdirir. Bundan sonra da onun tərkibinə digər Avropa dövlətlərinin daxil olması istisna edilmir. Lakin Avropa Şurasına qəbul ediləcək yeni dövlətlər üzvlük haqqında yuxarıda göstərdiyimiz şərtlərə cavab verməlidir.

Bütün qitədə demokratiyanı, insan hüquqlarını və qanunun aliliyini dəstəkləyən Avropa Şurasının mənzil-qərargahı Fransanın Strasburq şəhərində yerləşir. Bu şəhər həm də onun hüquqi ünvanıdır.

Avropa Şurasının məqsədləri

Beynəlxalq dövlətlərarası təşkilatlar müəyyən məqsədlər üçün yaradılır. Başqa sözlə, istənilən beynəlxalq təşkilat təsis edilərkən onun qarşısına müəyyən məqsədlər qoyulur. Məhz qarşıya qoyulan məqsədlərə nail olmaq üçün beynəlxalq təşkilatlar fəaliyyət göstərir. Bu sözləri Avropa Şurası haqqında da söyləmək olar. Bəs, Avropa Şurasının məqsədləri nədən ibarətdir?

Hər bir beynəlxalq təşkilatın məqsədləri onun nizamnaməsində göstərilir. Avropa Şurasının da məqsədləri onun Nizamnaməsində təsbit edilmişdir. Avropa Şurası Nizamnaməsinin 1-ci və digər maddələrindən müəyyənləşdirmək mümkün olur ki, Avropa Şurası hansı məqsədləri güdür. Həmin maddələri təhlil etməklə beynəlxalq hüquq üzrə mütəxəssis alimlər Avropa Şurasının hədəflərinin nədən ibarət olması sualına cavab vermişlər. Belə ki, Avropa Şurasının aşağıdakı məqsədləri vardır:

- Avropa dövlətləri arasında daha sıx əlaqəni təmin etmək;
- Avropam demokratik məkana çevirmək;
- insan haqlarını (hüquq və azadlıqlarını) müdafiə etmək;
- plüralist demokratiyanı təmin etmək;
- sosial problemlərin birgə həllini axtarıb tapmaq;
- Avropanın yeni demokratik dövlətlərlə siyasi partnyorluğunu (tərəfdaşlığı) inkişaf etdirmək;
- siyasi, qanunvericilik və konstitusion islahatların həyata keçirilməsində Şərqi və Mərkəzi Avropa dövlətlərinə kömək etmək;
- Avropanın mədəni sahədə orijinallığının inkişafına yardım etmək;
- Avropa Şurasının digər Avropa ölkələri ilə fəaliyyətini əlaqələndirmək;
- qanunun (hüququn) aliliyini təmin etmək;
- parlamentli demokratiyam möhkəmləndirmək;
- terrorizm, korrupsiya, insan alveri, uşaqlara qarşı zorakılıq, kibercinayət-karlıq, bioetika, narkomaniya və digər problemlərin birgə həllini tapmaq.

Qarşıya qoyulan bu kimi məqsədlərə nail olmaq üçün Avropa Şurası fəaliyyət göstərir, beynəlxalq hüquqlar əldə edir və beynəlxalq vəzifələr daşıyır. Buna görə də Avropa Şurası **məqsədli beynəlxalq hüquq subyektliyinə** malikdir. Odur ki, Avropa Şurasının beynəlxalq hüquq subyektliyi **məhdud (xüsusi) xarakter** daşıyır. Belə ki, o, istənilən beynəlxalq hüquq və vəzifənin daşıyıcısı ola bilməz.

Şübhəsiz, Avropa Şurasının öz məqsədlərinə nail olması üçün müvafiq əməkdaşlığın həyata keçirilməsi tələb edilir. Həyata keçirilən əməkdaşlıq isə konvensiya, protokol və sazişlərin bağlanması, eləcə də onların realizə edilməsini nəzərdə tutur. Bağlanmış konvensiya, protokol və sazişlərin sayı təxminən 200-dür; onlar insan hüquq və azadlıqlarına, təhsil, mədəniyyət, səhiyyə olunmuşdur.

Avropa Şurası öz qarşısına qoyduğu məqsədlərə nail olmaq üçün fəaliyyət göstərir. Göstərilən bu fəaliyyət müdafiə məsələləri istisna olmaqla, Avropa cəmiyyətinin həyatına aid olan bütün sahələri əhatə edir. Həmin sahələrə aşağıdakılar daxildir: insan haqları, hüquqi əməkdaşlıq, sosial-iqtisadi məsələlər, gənclər problemi, təhsil, səhiyyə, mədəniyyət, tarixi abidələrin qorunması, ətraf mühitin mühafizəsi, kütləvi informasiya vasitələri, yerli və regional strukturların fəaliyyəti.

Avropa Şurasının statusu

Beynəlxalq hüquq ədəbiyyatı səhifələrində Avropa Şurası hökumətlərarası siyasi təşkilat kimi xarakterizə olunur. Bəzi müəlliflər göstərirlər ki, Avropa Şurası beynəlxalq humanitar təşkilatdır.

Özünün Nizamnaməsinin Preambulasına uyğun olaraq, Avropa Şurası beynəlxalq hökumətlərarası təşkilat hesab edilir; o, həm də regional beynəlxalq təşkilatdır. Belə ki, Avropa Şurası, qeyd etdiyimiz kimi, Avropa qitəsinin 47 dövlətini birləşdirir; onlar Avropa bölgəsinə (regionuna) aid olan dövlətlərdir.

Beləliklə, Avropa Şurası **regional beynəlxalq dövlətlərarası təşkilatdır**. Regional beynəlxalq dövlətlərarası təşkilat qismində, o, beynəlxalq hüququn subyekt statusuna malikdir. Beynəlxalq hüququn subyektliyi isə beynəlxalq münasibətlərdə hüquq və vəzifələrin müstəqil daşıyıcısıdır; o, beynəlxalq münasibətlərin elə bir iştirakçısıdır ki, beynəlxalq hüquqla müəyyənləşdirilən müvafiq hüquqlara malik olur və vəzifələr daşıyır.

Beynəlxalq hüququn subyektliyi kimi Avropa Şurası aşağıdakılarla münasibətə daxil olur:

- üzv-dövlətlər;
- beynəlxalq dövlətlərarası təşkilatlar.

SUAL 2

Nazirlər Komitəsi

Avropa Şurasının fəaliyyəti onun öz orqanlarının vasitəsi ilə həyata keçirilir. Bunlar onun **əsas və başlıca orqanları** sayılır:

- Nazirlər Komitəsi;
- Parlament Assambleyası;
- Sahəvi Nazirlər Müşavirəsi;
- Katiblik.

Göstərilən orqanlar Avropa Şurasının gördüyü işə və onun fəaliyyətinə rəhbərlik edir. Buna görə də onlar Avropa Şurasının rəhbər orqanları kimi tanınır. Sistem halında birləşən həmin orqanların səlahiyyəti və fəaliyyət qaydası Avropa Şurasının Nizamnaməsi ilə müəyyən edilir.

Nazirlər Komitəsi Avropa Şurasının **ali orqanıdır**. O, üzv-dövlətlərin xarici işlər nazirlərindən ibarətdir. Nazirlər Komitəsinin hökumətin digər üzvlərindən də təşkil olunması mümkündür. Beləliklə, Nazirlər Komitəsi elə bir orqandır ki, onun tərkibinə üzv-dövlətlərin xarici işlər nazirləri və ya digər hökumət üzvləri daxildir. Bir sıra dövlətlər (ABŞ, Kanada, Meksika və Yaponiya) Nazirlər Komitəsində müşahidəçi statusu ilə iştirak edir. Onların Avropa Şurasının tamhüquqlu üzvü ola bilmələri qeyri-mümkündür. Belə ki, Avropa Şurasının üzvü yalnız Avropa dövlətləri ola bilər.

Nazirlər Komitəsi **iclas** formasında fəaliyyət göstərir. Nazirlər səviyyəsində ildə, adətən, iki dəfə iclas keçirilir. Bununla yanaşı, həm də hər ay daimi nümayəndələr səviyyəsində görüşlər keçirilir. İclaslarda Nazirlər Komitəsinin səlahiyyətinə aid edilən məsələlərə baxılır. Baxılan hər bir məsələ haqqında Nazirlər Komitəsi tərəfindən müvafiq qərar qəbul edilir. Qəbul edilən qərarlar **tövsiyə** formasında olur ki, onlar da üzv-dövlətlərin hökumətlərinə göndərilir; qərar həm də **konvensiya** formasında ola bilər ki, bu halda, o, ratifikasiya edilir. Nazirlər Komitəsinin müəyyən məsələlərə dair qəbul etdiyi qərarlar məcburi xarakterə malik olur.

Nazirlər Komitəsi aşağıdakı **işləri** həyata keçirir:

- Avropa Şurasının iş proqramını (planını), yəni fəaliyyət proqramını hazırlayır və müəyyən edir;

- Avropa Şurasının büdcəsini qəbul edir;
- Parlament Assambleyasının tövsiyələrini bəyənir və s.

Nazirlər Komitəsi Parlament Assambleyasının tövsiyəsi və ya öz təşəbbüsü ilə elə tədbirlərə baxır ki, həmin tədbirlər bu istiqamətlərə yönəlir: Avropa Şurasının məqsədlərinə nail olunması, müvafiq konvensiya və sazişlərin bağlanması, hər hansı konkret məsələ barədə hökumətlər tərəfindən vahid siyasətin həyata keçirilməsi və s.

Nazirlər Komitəsi baxdığı hər bir məsələ haqqında müvafiq rəy verir. Verilmiş rəylər barədə Baş Katib Avropa Şurasının üzvlərinə məlumat çatdırır.

Göründüyü kimi, Nazirlər Komitəsi icra fəaliyyətini həyata keçirir, idarəetmə funksiyasını yerinə yetirir. Buna görə də, o, **icra orqan** sayılır. Parlament Assambleyası əvvəllər «Məşvərətçi Assambleya» adlanırdı. Buna görə də Avropa Şurasının bu orqanına həm də Məşvərətçi Assambleya deyilirdi; 1974-cü ildən isə həmin orqan **Parlament Assambleyası** adlanır.

Parlament Assambleyası **məşvərətçi orqan** sayılır; o, qanunvericilik səlahiyyətinə malik deyildir. Buna görə də Parlament Assambleyası qanunvericilik orqanı sayılmır; bu orqan öz fəaliyyətində Nazirlər Komitəsinə müvafiq tövsiyələr verir.

Parlament Assambleyası **nümayəndəli orqandır**. Belə ki, o, tərkibcə Avropa Şurasının üzvü olan dövlətlərin nümayəndələrindən ibarətdir. Nümayəndələr üzv-dövlətlərin parlamentlərinin tərkibindən seçilir və ya parlament üzvləri sırasından təyin edilir. Seçilmə və ya təyininə üzv-dövlətlərin müəyyənləşdirdiyi prosedür əsasında həyata keçirilir. Nümayəndələr öz ölkələrinin ayrı-ayrı müxtəlif siyasi dairələrini (qruplarını), o cümlədən müxalifət partiyalarını təmsil edirlər. İsrail Parlament Assambleyasının işində müşahidəçi statusu ilə iştirak edir.

Üzv-dövlətlərin nümayəndələri Parlament Assambleyasında bərabər sayda təmsil olunmamışdır; bu qayda Nizamnamə ilə müəyyən edilmişdir. Üzv-dövlətin əhalisinin sayından asılı olaraq, hər bir üzv-dövlətdən seçilən və ya təyin olunan nümayəndələrin sayı (2-dən 18-ə kimi) müəyyənləşdirilir: **18 nümayəndə** - Almaniya, Böyük Britaniya, Fransa, İtaliya, Rusiya, **12 nümayəndə** - İspaniya, Türkiyə, Ukrayna, **7 nümayəndə** Yunanıstan, Belçika və digər dövlətlər, **6 nümayəndə** - Avstriya, Bolqarıstan və digər dövlətlər, **5, 4, 3 və 2 nümayəndə** - qalan dövlətlər. Avropa Şurasının Parlament Assambleyasında Azərbaycan Respublikası 6 nümayəndə ilə təmsil olunur.

Parlament Assambleyası bütövlükdə 47 üzv-dövlətin nümayəndələrindən ibarətdir (cəmi 318 nümayəndə); nümayəndələr üzv-dövlətlərin milli

parlamentlərinin deputatlarıdır. Bu orqanın tərkibində müvafiq Şura fəaliyyət göstərir. Şura sədr və onun 17 müavinindən ibarətdir. Sədr (Parlament Assambleyasının sədri) seçkiləri hər il keçirilir.

Parlament Assambleyası **iclas** formasında fəaliyyət göstərir. O, üç ildən bir özünün plenar (geniş) iclasını keçirir. Geniş iclaslarda müxtəlif məsələlər müzakirə edilir. Müzakirə olunan məsələlər barədə tövsiyə formasında müvafiq qərarlar (sənədlər) qəbul olunur ki, həmin qərarlar Nazirlər Komitəsi, milli hökumətlər və parlamentlər üçün vacib olan göstərişləri ifadə edir. Qərarlar səs çoxluğu ilə qəbul edilir.

Sessiya Parlament Assambleyasının əsas fəaliyyət formasıdır; ildə dörd sessiyası keçirilir.

Parlament Assambleyası **konfranslar, kollokviumlar və açıq parlament dinləmələri** təşkil edir. Ö, insan hüquqları üzrə Avropa Şurasının Komissarım seçir; bu post Nazirlər Komitəsinin Qətnaməsinə uyğun olaraq, 1999-cu ildə təsis edilmişdir. Komissar qeyri-məhkəmə postudur; onun əsas funksiyası insan hüquqları sahəsində informasiya fəaliyyətini həyata keçirməkdən ibarətdir. Komissar 6 il müddətinə üç namizəd sırasından seçilir; namizədləri Nazirlər Komitəsi müəyyənləşdirir. Namizədlər insan hüquqlarının müdafiəsi sahəsində tanınmış şəxslər olmalıdır; onlar həm də Avropa Şurasının mənəvi dəyərlərinə cavab verməlidir. Namizədlər həmçinin yüksək şəxsi nüfuza, qüsursuz reputasiyaya malik olmalıdırlar.

Qeyd etməliyik ki, Avropa Şurası sahəvi nazirlərin - ədliyyə, ekologiya, mədəniyyət və digər nazirlərin müşavirəsini keçirir; ona **Sahəvi Nazirlər Müşavirəsi** deyilir.

Bu orqan ədəbiyyat səhifələrində həm də Avropa Yerli və Regional Hakimiyyətlər Konqresi adlanır. Nazirlər Komitəsinin müvafiq Qətnaməsinə uyğun olaraq, həmin orqan 1994-cü ildə yaradılmışdır.

Konqres **məşvərətçi orqandır**. O, yerli və regional hakimiyyətləri təmsil edir. Konqres **iki palatadan** ibarətdir: palatalardan biri (yerli hakimiyyət orqanları palatası) yerli, digəri (regionlar palatası) isə regional hakimiyyət orqanlarının mənafeyini müdafiə edir.

Konqresin tərkibinə gəldikdə, qeyd etməliyik ki, o, 318 nəfər tamhüquqlu nümayəndədən və 318 nəfər müavinlərdən ibarətdir; onlar ildə bir dəfə Strasburq

şəhərində toplanır. Nümayəndələr ərazi qurumlarından Parlament Assambleyası üçün müəyyən edilmiş kvota əsasında seçilirlər.

Konqres öz işini hər iki palata (həm yerli hakimiyyət orqanları, həm də regionlar palatası) vasitəsi ilə həyata keçirir. Buna görə də **palatalar** konqresin əsas fəaliyyət formasıdır.

Qeyd etmək lazımdır ki, **Katiblik** Avropa Şurasının **inzibati orqanı** sayılır; o, öz tərkibində 1200 əməkdaşı birləşdirir. Bu orqan həm də Beynəlxalq Katiblik adlanır; onun başlıca işi Avropa Şurasının əsas orqanlarının fəaliyyətinə yardım etməkdən ibarətdir.

Katibliyə **Baş katib** (Avropa Şurasının Baş Katibi) başçılıq edir. Baş katib Parlament Assambleyası tərəfindən 5 il müddətinə seçilir. O, nəinki, Katibliyə, həmçinin Avropa Şurasının 1800 nəfərlik işçi heyətinə rəhbərlik edir.

Baş Katibə onun müavinləri tərəfindən yardım edilir. Baş Katibin müavinləri Nazirlər Komitəsinin tövsiyəsi ilə Parlament Assambleyası tərəfindən təyin edilir. Katibliyin digər əməkdaşları isə Baş Katib tərəfindən təyin olunur. Deməli, Katiblik Baş Katibdən, onun müavinlərindən və xeyli sayda əməkdaşlardan (işçi heyətdən) ibarətdir.

SUAL 3

İnsan hüquqlarının və əsas azadlıqların müdafiəsi haqqında Avropa Konvensiya Avropa İttifaqı üçün prioritet əhəmiyyətə malik olan sənəddir. Bu sənəd Avropa İttifaqında insan hüquqlarının tənzimlənməsinin əsas mənbəyi sayılır. Avropa İttifaqı Məhkəməsi həmin Konvensiyanın böyük rol oynamasını göstərmişdir. O, qeyd etmişdir ki, bu Konvensiya Avropa İttifaqında şəxsiyyətin əsas hüquq və azadlıqlarının başlıca mənbəyi kimi xüsusi əhəmiyyət kəsb edir. Təsadüfi deyil ki, İnsan hüquqlarının və əsas azadlıqların müdafiəsi haqqında Avropa Konvensiyası barədə deyilən bu sözlər Avropa İttifaqına dair Müqavilədə öz əksini tapmışdır. Həmin Müqavilədə nəzərdə tutulur ki, Avropa İttifaqı sözügedən Konvensiya ilə təmin olunan insan hüquqlarına əməl etməlidir. Avropa İttifaqının əsas insan hüquqlarını kobud və daim pozan üzv-dövlətlərə sanksiyalar tətbiq etmək hüququ vardır. Misal üçün, belə dövlətlər əsas insan hüquqlarını pozduqlarına görə İttifaqın institutlarında bəzi hüquqlardan (məsələn, səsvermə hüququndan və digər hüquqlardan) istifadə etmək imkanından məhrum edilir və s.

Konvensiya 1950-ci il 4 noyabr tarixdə Roma şəhərində imzalanmış, 1953-cü il sentyabrın 3-də isə qüvvəyə minmişdir. Avropa Şurasının iştirakçısı olan bütün üzv-dövlətlər Konvensiyaya qoşulmuşlar. Belə ki, Avropa Şurasının üzvü olan bütün dövlətlərin Konvensiyaya qoşulmaları mütləqdir.

Konvensiya, ilk növbədə, insan hüquq və azadlıqlarını təsbit edir; iştirakçı-dövlətlər onları tanımalı, təmin etməli, qorunmalı, habelə həmin hüquq və azadlıqlara əməl etməlidirlər. Digər tərəfdən, Konvensiya əsas insan hüquqlarının müdafiə olunmasının xüsusi mexanizmini yaratmışdır.

Konvensiya əsasında Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsi yaradılmışdır ki, o, insan hüquq və azadlıqlarını həm real, həm də effektiv müdafiə olunmasını təmin edir. Əgər dövlət (daha doğrusu, dövlətin özü deyil, onun hər hansı orqanı, idarəsi və ya vəzifəli şəxsi) insan hüquq və azadlıqlarını pozarsa, istənilən şəxs və ya qeyri-dövlət təşkilatı Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsinə müraciət edə bilər.

İnsan hüquq və azadlıqlarına təkə Konvensiya təminat vermir; onlar həm də Konvensiyaya əlavə olunan müvafiq protokollar tərəfindən təmin edilir; söhbət 15 protokoldan gedir.

Konvensiyada təsbit edilən hüquq və azadlıqlara aşağıdakılar aiddir:

- yaşamaq hüququ;

- ədalətli məhkəmə araşdırması hüququ;
- köləliyin və məcburi əməyin qadağan olunması;
- şəxsi həyata və ailə həyatına hörmət hüququ;
- fikir, vicdan və din azadlığı;
- ayrı-seçkiliyin qadağan olunması;
- azadlıq və toxunulmazlıq hüququ;
- hüquqlardan sui-istifadənin qadağan olunması;
- yığıncaqlar və birləşmək azadlığı;
- səmərəli hüquqi müdafiə vasitələri hüququ və s.

Sözügədən Konvensiya Avropa konvensiyaları arasında vacib yer tutur. O, Avropa Şurasının insan hüquqlarının müdafiəsi sahəsində qəbul etdiyi əsas aktlardan biri sayılır. Təbii ki, Konvensiya Avropa Şurasının fəaliyyəti üçün böyük əhəmiyyətə malikdir.

Avropa Sosial Xartiyası Avropa konvensiyalarından biri hesab edilir. O, Avropa Şurasının insan hüquqlarının müdafiəsi sahəsində qəbul etdiyi əsas aktlardan digəri (ikincisi) sayılır. Bundan əvvəlki mövzuda qeyd etdiyimiz kimi, Avropa Şurasının həmin sahədə qəbul etdiyi əsas aktlar sırasına, ilk növbədə, İnsan hüquqlarının və əsas azadlıqların müdafiəsi haqqında Avropa Konvensiyası daxildir. Avropa Sosial Xartiyası bu Konvensiyadan sonra insan hüquqlarının müdafiəsində ən vacib rol oynayır; o da, göstərilən 1950-ci il Avropa Konvensiyası kimi, insan hüquq və azadlıqlarının müdafiəsinə yönəlmişdir.

Avropa Sosial Xartiyası 18 oktyabr 1961-ci il tarixdə İtaliyanın Turin şəhərində qəbul edilmiş, 1965-ci il oktyabrın 26-da qüvvəyə minmişdir; 1996-cı il may ayının 3-də Xartiyaya yenidən baxılmışdır. Bunun nəticəsində, o, müasir (təkmilləşdirilmiş) redaksiyada qəbul edilmiş və 1 iyul 1999-cu il tarixdə qüvvəyə minmişdir.

Avropa Şurasının üzvü olan dövlətlərin böyük əksəriyyəti sözügedən Xartiyanın iştirakçısıdır. Xartiyada Avropa İttifaqının üzvü olan bütün dövlətlər iştirak edirlər. 2009-cu ilin məlumatlarına görə, Xartiya Avropa Şurasının üzvü olan bütün dövlətlər (47 dövlət) tərəfindən imzalanmışdır; onu 40 dövlət ratifikasiya etmişdir. Xartiyanı imzalayan və ratifikasiya edən dövlətlər arasında Azərbaycan Respublikası da vardır. Azərbaycan Respublikası ərazisində müasir (təkmilləşdirilmiş) redaksiyada olan Xartiya qüvvədədir (18.10.2001-ci il).

Xartiyanı ratifikasiya edən dövlətlərin çoxu (25 dövlət) öz üzərinə 1996-cı il Xartiyası (təkmilləşdirilmiş Xartiya) üzrə öhdəlik götürmüşdür; qalan 15 dövlətdə isə 1961-ci il Xartiyası (1961-ci il redaksiyasında olan Xartiya) qüvvədədir.

1996-cı il redaksiyasında olan Xartiya öz strukturuna görə Preambula, altı hissə və Əlavədən ibarətdir; Əlavə Xartiyanın tərkib hissəsidir. II hissə Xartiyanın strukturunda əsas sayılır; 31 maddədən ibarət olan həmin hissə sosial sahədə aşağıda göstərilən konkret hüquqları (konkret sosial hüquqları) təsbit edir ki, həmin hüquqlardan hamı və hər kəs, yaxud da ayrı-ayrı kateqoriya şəxslər (müddü işçilər, əməkçi miqrantlar, qadınlar, uşaqlar, yaşlı şəxslər və s.) yararlanırlar:

- əmək hüququ (Xartiyanın 1-ci maddəsi);
- birləşmək hüququ (işçi və sahibkarları həmkarlar ittifaqları yaratmaq, öz iqtisadi-sosial maraqlarını müdafiə etmək üçün digər təşkilatlar təsis etmək imkanı ilə təmin edən həmin hüquq Xartiyanın 5- ci maddəsində təsbit edilmişdir);
- işçilər və işəgötürənlər arasında kollektiv danışıqlar aparmaq hüququ (Xartiyanın 6-cı maddəsi);
- uşaq və yeniyetmələrin iş yerlərində özlərini müdafiə etmək hüququ (Xartiyanın 7-ci maddəsi);
- sosial təminat hüququ (Xartiyanın 12-ci maddəsi);
- sosial və tibbi yardım hüququ (Xartiyanın 13-cü maddəsi);
- ailənin sosial, hüquqi və iqtisadi müdafiə hüququ (Xartiyanın 16-cı maddəsi);
- əməkçi miqrantları və onların ailələrini müdafiə hüququ (Xartiyanın 19-cu maddəsi).

Sadələnən hüquqlar **daha vacib və əsas hüquqlar** sayılır; bu hüquqları nəzərdə tutan və onları təsbit edən maddələr isə **əsas maddələr** hesab olunur. İştirakçı-dövlətlər onlardan ən azı altısını qəbul etməlidirlər.

Xartiyanın digər maddələri **əlavə maddələr** sayılır. Bu maddələr də Xartiyanın II hissəsində nəzərdə tutulmuşdur. Əlavə maddələrdə də ayrı-ayrı hüquqlar təsbit olunmuşdur ki, həmin hüquqlar barəsində iştirakçı- dövlətlər üçün daha sərbəst rejim müəyyən edilmişdir.

Əlavə maddələrə iştirakçı-dövlətlərin qoşulması məcburi deyildir. Buna görə də, onlar əlavə maddələrə qoşula da, qoşulmaya da bilirlər. Əlavə maddələrdə aşağıdakı hüquqlar nəzərdə tutulmuşdur:

- ədalətli əmək şəraiti hüququ (Xartiyanın 2-ci maddəsi);
- təhlükəsiz və sağlam əmək şəraiti hüququ (Xartiyanın 3-cü maddəsi);
- ədalətli əməkhaqqı almaq hüququ (Xartiyanın 4-cü maddəsi);
- işləyən qadınların analığının qorunması hüququ (Xartiyanın 9-cu maddəsi);
- peşə yönümü hüququ (Xartiyanın 8-ci maddəsi);
- peşə təhsili hüququ (Xartiyanın 10-cu maddəsi);
- sağlamlığın qorunması hüququ (Xartiyanın 11-ci maddəsi);
- sosial xidmət hüququ (Xartiyanın 14-cü maddəsi);
- əmək qabiliyyəti olmayan şəxslərin müstəqil olmaq, sosial inteqrasiya və ictimai həyatda iştirak etmək hüququ (Xartiyanın 15-ci maddəsi);

- uşaq və gənclərin sosial, hüquqi və iqtisadi müdafiə hüququ (Xartiyanın 17-ci maddəsi);
- gəlir gətirən fəaliyyətlə məşğul olmaq hüququ (Xartiyanın 18-ci maddəsi);
- iş yerində informasiya almaq və məşvərət hüququ (Xartiyanın 21-ci maddəsi);
- yaşlı şəxslərin sosial müdafiə hüququ (Xartiyanın 23-cü maddəsi);
- işdən azad olunarkən müdafiə hüququ (Xartiyanın 24-cü maddəsi);
- işəgötürənin ödəmə qabiliyyəti olmadıqda işçilərin öz tələblərini müdafiə etmək hüququ (Xartiyanın 25-ci maddəsi);
- iş vaxtı işçilərin öz ləyaqətini müdafiə etmək hüququ (Xartiyanın 26-cı maddəsi);
- digər hüquqlar.

Avropa Sosial Xartiyası (1961-ci il) özündə **üç protokolu** birləşdirir. Bunlardan biri 5 may 1988-ci il tarixli Əlavə Protokoldur; 1992-ci ildə qüvvəyə minən həmin Protokol bir sıra yeni hüquqlar təsbit edir. İkinci Protokol dəyişikliklər haqqında 21 oktyabr 1991-ci il tarixli Protokoldur. Bu Protokol nəzarət prosedurunun dəyişdirilməsini nəzərdə tutur. Üçüncüsü isə 9 noyabr 1995-ci il tarixli Əlavə Protokoldur; i iyun 1998- ci ildə qüvvəyə minən həmin Protokol kollektiv şikayət verilməsi prosedurunun müəyyən edir.

Ekstradisiya haqqında Avropa Konvensiyası Avropa Şurası hüququnun mənbələri sırasına aiddir. Konvensiya 13 dekabr 1957-ci ildə imzalanmış və 1960-cı il aprelin 18-də qüvvəyə minmişdir. Konvensiyaya görə, iştirakçı-dövlətlər barəsində məhkəmə araşdırması aparılan, yəni məhkəməyə cəlb olunmuş aşağıdakı şəxsləri səlahiyyətli orqanların müraciəti əsasında bir-birinə verməlidirlər:

- hər hansı hüquq pozuntusu törədən şəxsləri;
- axtarışda olan, yəni barəsində axtarış elan olunmuş şəxsləri (məhkəmə hökmünü icra etmək üçün);
- tutulan şəxsləri (tutulma aktını həyata keçirmək üçün).

İşgəncənin və qeyri-insani və ya ləyaqəti alçaldan rəftarın və ya cəzanın qarşısının alınması haqqında Avropa Konvensiyası (1987-ci il) Avropa Şurası hüququnda vacib akt sayılır. Həmin akt müəyyən edir ki, heç kəs işgəncəyə, habelə insan ləyaqətini alçaldan cəzaya məruz qala bilməz; Konvensiya həm də şəxslərlə qeyri-insani və ləyaqəti alçaldan rəftar olunmasını qadağan edir. Konvensiya əsasında xüsusi Komitə yaradılmışdır. Həmin Komitə işgəncənin, qeyri-insani və ləyaqəti alçaldan rəftar olunmanın və ya cəza verilmənin qarşısını almaqla məşğul olur.

Sözügedən Konvensiya İnsan hüquqlarının və əsas azadlıqların müdafiəsi haqqında Avropa Konvensiyasının 3-cü maddəsində ifadə olunan müddəaları yerinə yetirmək üçün qəbul edilmişdir. Həmin maddədə deyilir ki, heç kəs

işgəncələrə və ya qeyri-insani, yaxud insan ləyaqətini alçaldan rəftara və ya cəzaya məmz qala bilməz. Konvensiya 26 noyabr 1987-ci il tarixdə qəbul edilmişdir.

NƏTİCƏ

Qeyd etməliyik ki, İnsan hüquqlarının və əsas azadlıqların müdafiəsi haqqında 1950-ci il Roma Konvensiyası Avropa hüququnun mənbəyi sayılır. Avropa Sosial Xartiyasına gəldikdə, demək lazımdır ki, o, bütövlükdə Avropa hüququnun mənbələri sisteminə daxil edilmir. Buna baxmayaraq, Xartiyanın proqram xarakterli müddəaları Avropa İttifaqının əmək və sosial hüququ kimi sahələrinin inkişafı üçün vacib əhəmiyyətə malikdir. Əvvəlki mövzuların birində (§ 1.1.1.) qeyd etdiyimiz kimi, Avropa İttifaqının fəaliyyətinə dair Müqavilənin 136-cı maddəsində ifadə olunan göstərişə görə, həm Avropa İttifaqı, həm də üzv-dövlətlər özlərinin sosial siyasətini həyata keçirən zaman Avropa Sosial Xartiyasında təsbit olunan əsas sosial hüquqları nəzərə almalıdırlar.